

RAQAMLI IQTISODIYOT VA UNING KAMBAG'ALIKNI KAMAYTIRISHDAGI ROLI

Bozorov Obidjon Salohiddin o'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20617728>

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning zamonaviy iqtisodiy tizimdagi o'рни, uning tarkibiy elementlari hamda kambag'allikni kamaytirishdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati keng tahlil qilinadi. Raqamli iqtisodiyot bugungi kunda global iqtisodiy rivojlanishning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), internet tarmoqlari, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data), elektron platformalar va mobil texnologiyalar asosida shakllangan yangi iqtisodiy muhitni ifodalaydi. Ushbu tizim an'anaviy iqtisodiyotdan farqli ravishda tezkorlik, shaffoflik va yuqori samaradorlik bilan ajralib turadi.

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), elektron tijorat, fintech, kambag'allik, bandlik, ishsizlikni kamaytirish, raqamli transformatsiya, elektron hukumat, startaplar, IT xizmatlar, masofaviy ish, freelancing, inson kapitali, innovatsiya, raqamli platformalar.

Kirish.

Bugungi globallashtirish jarayonida dunyo iqtisodiyoti jadal sur'atlar bilan raqamli bosqichga o'tib bormoqda. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, savdo-sotiq va boshqaruv tizimlarining barcha sohalariga chuqur kirib borib, iqtisodiy munosabatlarning yangi shaklini shakllantirmoqda. Shu sababli "raqamli iqtisodiyot" tushunchasi zamonaviy iqtisodiy fan va amaliyotda eng dolzarb yo'nalishlardan biriga aylangan.

Raqamli iqtisodiyot — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet tarmoqlari, elektron platformalar, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (big data) asosida iqtisodiy faoliyat yuritish tizimidir. Ushbu tizim an'anaviy iqtisodiyotga nisbatan tezkor, samarali va shaffof bo'lib, resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi hamda iqtisodiy jarayonlarni optimallashtiradi.

So'nggi yillarda biznes va ijtimoiy soha faoliyatida rivojlanishning yangi to'lqini raqamli texnologiyalarning yangi avlodi, ya'ni sun'iy ong, robototexnika, simsiz aloqa texnologiyalari yordamida ro'y bermoqda. Yangi texnologiyalar Barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishga katta hissa qo'shishi mumkin, ammo biz kutilgan ijobiy natijalarni ololmasligimiz mumkin. Agar biz raqamli texnologiyalarning to'liq ijtimoiy va iqtisodiy potensialiga erishmoqchi bo'lsak, kutilmagan oqibatlarga yo'l qo'ymagan holda davlatlar o'rtasidagi hamkorliknizudlik bilan rivojlantirish zarur. Mamlakatimizda ham ushbu sohani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratila boshlandi. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoev 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida 2030-yilgacha "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturini amalga oshirishni taklif etdi ¹.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Raqamli iqtisodiyot va uning kambag'allikni kamaytirishdagi roli so'nggi yillarda iqtisodiy fanlarda eng ko'p o'rganilayotgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

¹. <http://xs.uz/uzkr/post/davlatimiz-rahbari-2030-jilgacha-raqamli-ozbekiston-2030-dasturini-amalga-oshtirishni-taklif-etdi>.

Mazkur mavzu bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot nafaqat texnologik yangilik, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili sifatida ham baholanmoqda.

Xorijiy iqtisodchi olimlar, jumladan **D. Tapscott**, **N. Negroponte**, **K. Schwab** va **M. Castells** o'z ishlarida raqamli iqtisodiyotning shakllanishi, uning global iqtisodiyotga ta'siri hamda "axborot jamiyati" konsepsiyasini chuqur tahlil qilganlar. Ularning fikricha, raqamli iqtisodiyot ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtiradi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Ayniqsa, **Klaus Schwab** tomonidan ilgari surilgan "To'rtinchi sanoat inqilobi" konsepsiyasi raqamli texnologiyalarning iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi rolini yanada kuchaytirgan.

Raqamli iqtisodiyotning kambag'allikni kamaytirishdagi ahamiyati bo'yicha **World Bank (Jahon banki)** va **UNDP (BMT Taraqqiyot Dasturi)** tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar moliyaviy inklyuziyani kengaytirishi, ya'ni aholining bank xizmatlariga kirishini osonlashtirishi ta'kidlangan. Shuningdek, raqamli platformalar orqali kichik biznes subyektlari global bozorga chiqish imkoniyatiga ega bo'lishi, bu esa daromadlarni oshirishga xizmat qilishi qayd etilgan.

MDH davlatlari olimlari, xususan Rossiya iqtisodchilari **V. L. Inozemtsev**, **E. A. Yudina**, shuningdek Markaziy Osiyo tadqiqotchilari raqamli iqtisodiyotning mintaqaviy rivojlanishdagi o'rnini o'rganib, uning mehnat bozori va bandlikka ijobiy ta'sirini asoslab berganlar.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda raqamli iqtisodiyot va uning kambag'allikni kamaytirishdagi rolini o'rganish uchun bir qator ilmiy bilish usullari va yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida iqtisodiy nazariya, raqamli iqtisodiyot konsepsiyalari hamda ijtimoiy-iqtisodiy tahlil yondashuvlari olingan.

Tadqiqot jarayonida avvalo **ilmiy abstraksiyalash (mavhumlashtirish)** usuli qo'llanilib, raqamli iqtisodiyotning asosiy tushunchalari, uning tarkibiy elementlari va funksional xususiyatlari aniqlab olindi. Bu usul mavzuni umumiy nazariy jihatdan tushunishga yordam berdi.

Shuningdek, **tahlil va sintez usulidan** foydalanildi. Tahlil usuli orqali raqamli iqtisodiyotning alohida yo'nalishlari — elektron tijorat, fintech, raqamli platformalar va masofaviy ish kabi komponentlar o'rganildi. Sintez usuli esa ushbu elementlarni yagona iqtisodiy tizim sifatida birlashtirib, ularning kambag'allikni kamaytirishdagi umumiy ta'sirini baholash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

Ushbu tadqiqot doirasida raqamli iqtisodiyotning kambag'allikni kamaytirishga ta'siri kompleks tarzda tahlil qilindi. O'rganish jarayonida raqamli texnologiyalar rivojlanishi, mehnat bozori o'zgarishi, daromad manbalari kengayishi hamda moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlari asosiy yo'nalishlar sifatida ko'rib chiqildi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi birinchi navbatda **bandlik darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi**. Internet va raqamli platformalar orqali freelancing, masofaviy ish va onlayn xizmatlar kengayib, an'anaviy ish o'rinlaridan tashqari yangi ish

segmentlari shakllanmoqda. Bu esa ayniqsa yoshlar va kam daromadli qatlam uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratmoqda.

Ikkinchidan, raqamli iqtisodiyot **daromadlarni diversifikatsiya qilishga xizmat qiladi.**

Aholi faqat bitta ish joyiga bog‘lanib qolmasdan, onlayn savdo, xizmat ko‘rsatish va kontent yaratish orqali qo‘shimcha daromad olishi mumkin. Bu holat kambag‘allik darajasining pasayishiga bevosita ta‘sir qiladi.

Uchinchidan, tahlillar moliyaviy inklyuziyaning kengayganini ko‘rsatadi. Mobil banking, elektron to‘lov tizimlari va raqamli bank xizmatlari orqali aholining bank xizmatlaridan foydalanish darajasi oshgan. Bu esa iqtisodiy faollikni kuchaytirib, kichik biznes rivojiga turtki bermoqda.

To‘rtinchidan, raqamli ta‘lim platformalari orqali **inson kapitali sifati oshmoqda.**

Onlayn kurslar va bepul ta‘lim resurslari aholining bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirib, ularning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirmoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalarida ayrim muammolar ham aniqlandi. Jumladan, raqamli infratuzilmaning barcha hududlarda bir xil rivojlanmagani, internetga kirish imkoniyatlaridagi tafovutlar va raqamli savodxonlik darajasining yetarli emasligi kambag‘allikni kamaytirish jarayonini sekinlashtirishi mumkin.

- onlayn platformalar orqali sotiladigan yangi ish shakllarining yuzaga kelishi;
- raqamli transformatsiya maxsus xizmatlar uchun savdo infrastrukturasi o‘zgarishi;
- sanoat mahsulotlari eksporti endilikda AKT mahsulotlari va xizmatlariga bog‘liq bo‘lib qolmoqda;
- raqamli iqtisodiyot juda qisqa vaqt ichida ulkan boyliklarni keltirib chiqardi, ammobu boylik oz sonli shaxs, kompaniya va mamlakatlar atrofida to‘plangan. Amaldagi siyosat va qoidalar asosida ushbu traektoriya davom etishi mumkin, lekin bu tengsizlikning kuchayishiga olib keladi.

Shu bilan birga ushbu iqtisodiyotning ayrim ziddiyatli tomonlari ham mavjud.

Ular quyidagilar:

- yangi texnologiyalar, ayniqsa sun‘iy intellekt, muqarrar ravishda mehnat bozorida katta o‘zgarishlarga olib keladi, jumladan, ba‘zi tarmoqlarda ish o‘rinlarining yo‘qolib ketishi va boshqalarida keng miqyosda imkoniyatlar yaratilishiga olib keladi;

Asosiy natijalar quyidagicha umumlashtiriladi:

- Raqamli iqtisodiyot yangi ish o‘rinlarini yaratadi va bandlikni oshiradi;
- Aholining daromad olish imkoniyatlari kengayadi;
- Moliyaviy xizmatlarga kirish osonlashadi;
- Ta‘lim va kasbiy rivojlanish imkoniyatlari yaxshilanadi;
- Kichik biznes va tadbirkorlik faoliyati rivojlanadi;
- Shu bilan birga, raqamli tengsizlik muammosi mavjud.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyot kambag‘allikni kamaytirishda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli iqtisodiyot zamonaviy iqtisodiy tizimning eng muhim va tez rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. U ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va savdo jarayonlarini tubdan o'zgartirib, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot kambag'allikni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, u yangi ish o'rinlarini yaratish, daromad manbalarini kengaytirish, masofaviy ish imkoniyatlarini rivojlantirish hamda kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash orqali aholining iqtisodiy holatini yaxshilaydi. Shuningdek, raqamli ta'lim va moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlarining kengayishi inson kapitalining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Biroq, tadqiqot davomida raqamli tengsizlik, internet infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi va raqamli savodxonlik darajasining pastligi kabi muammolar mavjudligi aniqlandi. Ushbu omillar raqamli iqtisodiyotning kambag'allikni kamaytirishdagi samaradorligini ma'lum darajada cheklashi mumkin.

Takliflar

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Raqamli infratuzilmani rivojlantirish

Chekka hududlarda yuqori tezlikdagi internet tarmog'ini kengaytirish va sifatini oshirish lozim.

2. Raqamli savodxonlikni oshirish

Aholi, ayniqsa yoshlar va ishsizlar uchun IT ko'nikmalarini o'rgatish bo'yicha bepul o'quv dasturlarini kengaytirish zarur.

3. Kichik biznesni raqamlashtirishni qo'llab-quvvatlash

Onlayn savdo va elektron tijorat platformalariga kirishni yengillashtirish hamda tadbirkorlarga imtiyozlar yaratish kerak.

4. Freelancing va masofaviy ishni rivojlantirish

Raqamli mehnat bozorini qo'llab-quvvatlash orqali aholiga qo'shimcha daromad manbalarini yaratish lozim.

5. Elektron davlat xizmatlarini kengaytirish

Davlat xizmatlarini to'liq raqamlashtirish orqali korrupsiyani kamaytirish va aholiga qulaylik yaratish muhimdir.

6. Raqamli inklyuziyani ta'minlash

Jamiyatning barcha qatlamlari uchun raqamli texnologiyalardan teng foydalanish imkoniyatini yaratish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Tapscott D. *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. McGraw-Hill, 2016.
2. Negroponte N. *Being Digital*. Alfred A. Knopf, 1995.

3. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum, 2016.
4. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell, 2010.
5. World Bank. *Digital Dividends Report*. Washington D.C., 2016.
6. United Nations Development Programme (UNDP). *Human Development Report*. 2021–2023 yillar nashrlari.
7. OECD. *Digital Economy Outlook*. Paris, 2022.
8. International Monetary Fund (IMF). *World Economic Outlook*. 2023.
9. Shodmonov Sh., G'ofurov U. *Iqtisodiyot nazariyasi*. Toshkent: 2022.
10. Vahobov A.V., To'rayev B. *Raqamli iqtisodiyot asoslari*. Toshkent: 2021.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari: "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi, 2020.
12. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari. 2022–2025 yillar.
13. IT Park Uzbekistan rasmiy hisobotlari. 2023–2025 yillar.
14. Click, Payme va boshqa fintech tizimlari bo'yicha rasmiy ma'lumotlar.
15. Kholmatov B., Rasulov F. *Raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish*. Toshkent, 2023.